

ФЕНОМЕН «СТАВЛЕННЯ ДО СМЕРТІ» ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті аналізуються різні концепції ставлення до смерті у науковій літературі. Ключовим є положення про те, що ставлення до смерті впливає на процес формування та реалізації життєвої стратегії. Автор приходить до висновку про необхідність усунення ракурсу з «заперечення смерті» на користь її «прийняття» в рамках психокорекційної практики.

Ключові слова: смерть, ставлення до смерті, страх смерті, прийняття смерті.

This article analyzes various concepts of death in the scientific literature. The key points are about the fact that being put to death flows into the process of forming and implementing a life strategy. The author comes to the conclusion about the need to reduce the perspective from “contradiction of death” to measles and “acceptance” within the framework of psychocorrective practice.

Key words: death, put to death, fear of death, acceptance of death.

Постановка проблеми. Ставлення до життя та смерті значною мірою впливає на якість життя і сенс існування конкретної людини й суспільства в цілому. Сучасні політичні та соціально-економічні умови країни, ЗМІ та соціальні мережі, перенасичені тематикою смерті – все це, з однієї сторони, може спровокувати почуття тривоги, безпорадності або ж суму, а з іншої – стати джерелом для пошуку сенсу життя та духовності. Тож ставлення до смерті залежить від різних психологічних особливостей людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема смерті як специфічного феномену висвітлювалась у працях низки вітчизняних вчених, а саме М. Ірклієвської, Я. Горбунової, В. Климчук, М. Макухи, К. Мирончака, Я. Мойсієнко, Т. Попелюка та інших.

Теоретичні основи ставлення до смерті в контексті війни досліджували І. Волосевич, І. Когут, Т. Жерьобкіна, Ю. Назаренко, Н. Гаркавенко, О. Гребелюк, А. Яблонський, С. Мащак, Х. Кучвара, О. Медведева тощо.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз феномену смерті як предмета психологічного дослідження.

Виклад основного матеріалу. Особливістю психологічного розвитку особистості є факт обмеженості цього процесу тривалістю життя. Для багатьох дослідників є очевидним той факт, що життя мислиться у співвідношенні зі своїм результатом – смертю, а усвідомлення своєї смертності спонукає розмірковувати про сенс життя [5]. Тож низка представників вітчизняної та зарубіжної психології розглядають феномен

смерті як важливу детермінанту розвитку особистості людини, де розвиток сприймається як безперервний процес творення та руйнування, в процесі якого людина стикається як із придбаннями, так і з втратами.

Ставлення до смерті включає різні аспекти, а зіткнення з нею не проходить даремно для жодної людини. Про це свідчить безліч накопичених даних про переживання людей, які зіткнулися віч-на-віч з можливістю своєї смерті або стали свідками вмирання смерті інших людей. Проте, питання смерті постає перед людиною у цих специфічних ситуаціях. Він включений у процес осмислення життя, впливає на формування та реалізацію життєвої стратегії, може лежати в основі невротичних станів людини (панічні атаки, obsесивно-компульсивний розлад, тривожно-фобічний розлад, посттравматичний стресовий розлад та інші).

Дослідження ставлення до смерті в науці представлені в основному такими напрямками: суїцидологія (А. Форте, Дж. Серафіні, Е. Шнейдман); паліативна медицина та психологія (Е. Кюблер-Рос, С. Гроф); дослідження особливостей особистості людей, які мали досвід клінічної смерті (Р. Моуді, Дж. Грейсон); дослідження особливостей сприйняття смерті людини у різні вікові періоди (П. Вонг, Р. Неймер, Б. Фортнер).

Частина дослідників в галузі соціо-гуманітарних наук (Ф. Ар'єс, С. Гроф) стверджують, що саме ставлення до смерті відображає зрілість особистості та суспільства, в якому прийняті ті чи інші типи ставлення до смерті та символічна їхня репрезентація у вигляді культурної спадщини (ритуалів, обрядів, пам'яток та символів) [4, с. 701].

В рамках психоаналітичної традиції відправною точкою досліджень питання смерті є наявність у кожної людини страху смерті, що може мати різний рівень. Джерелами страху смерті сучасної людини може бути відсутність екзистенційного сенсу буття, самотність, неосмислений та неінтегрований досвід спілкування зі смертю, нарцисичне прагнення переваги, obsесивна потреба у контролі [1, с. 16].

На думку З. Фрейда, страх та тривога є функцією Его, яка покликана попереджати людину про загрозу, що наближається; К. Юнг описує страх смерті як один із архетипів; О. Фенікел заперечував страх смерті як такої, вважаючи, що під ним ховаються інші підсвідомі страхи: страх втрати любові чи кастрації, страх перед збудженням, страх бути покараним за побажання смерті іншому; у А. Адлера думки смерті є проявом захисного механізму в рамках захисту престижу особистості [2].

Дж. Грінберг, Ш. Соломон та Т. Пижинський [3] розробили теорію управління страхом смерті, виходячи з якої страх смерті має важливу функцію в управлінні суспільством. З одного боку, він дозволяє використовувати смерть як покарання та, таким чином, регламентувати поведінку членів суспільства. З іншого боку, страх смерті бере участь у побудові когнітивних конструкцій безсмертя, що спонукає людей продуктивніше вибудовувати своє життя та прагнути залишити по собі слід у вигляді потомства, продуктів творчості та діяльності в цілому.

Однак Ф. Ар'єс, Е. Фромм, Г. Фейфел, П. Вонг та інші зазначають, що страх смерті сприяє невротизації суспільства та деструктивно впливає на особистість людини. Вчені стверджують, що ставлення до смерті може включати не тільки страх. Зокрема, найбільш обговорюваним є питання смерті.

Е. Кюблер-Рос описала п'ять стадій прийняття смерті: заперечення, гнів, торг, депресія, прийняття [5]. На противагу цьому теорія управління змістом та прийняття смерті канадського вченого П. Вонга базується на екзистенційно-гуманістичних уявленнях та фокусується на позитивних аспектах феномена смерті [6]. Предметом досліджень у цій теорії є механізми смислових процесів: пошук сенсу та його трансформація. Він також виділив предиктори позитивного прийняття смерті: рефлексія життєвого шляху, самоприйняття, релігійність, включеність у життя, «навчання смерті» як навчання рефлексії на тему смерті. П. Вонг не заперечує наявності страху смерті і підкреслює, що ми живемо в культурі заперечення смерті, що проявляється у запобіганні темі смерті в особистих розмовах при широкій згадці в засобах масової культури (література, образотворче мистецтво, кінематограф, комп'ютерні ігри, телебачення). Нас оточують меморіали, що нагадують про жертви воєн, терактів, стихійних лих. Однак це смерть тисячі людей, з якими не було особистого знайомства, а близькі стали вмирати рідше завдяки розвитку медицини, оскільки тривалість життя збільшилася. Таким чином, смерть віддалилася від людини як щось, що спіткало «людей із телевізора», але не самої людини. Похоронні ритуали стали втрачати свою актуальність та сакральний характер для людей, багато з яких навіть не знають, у чому їхній зміст. У зв'язку з цим збільшується травматичний ефект від переживання смерті близьких або від очікування смерті.

На думку П. Вонга, в основі страху смерті лежать: розуміння смерті як абсолютного кінця; невизначеність з приводу того, що чекає після неї; страх неіснування; остаточність втрати; страх болю та самотності в процесі вмирання; страх незавершеності та невдачі у реалізації життєвих цілей та планів. При цьому на заперечення та уникнення смерті витрачається значна частина життєвої енергії, яка могла б бути витрачена на реалізацію життєвих планів [6]. Ця думка знаходить відображення і у Е. Фромма, який називає усвідомлення та прийняття смерті «каталізатором, без якого радість та ентузіазм втрачають інтенсивність та глибину» [5].

Висновки. Таким чином, не дивлячись на існуючий на сьогоднішній день науковий доробок з теми дослідження, психологічні особливості ставлення до смерті не втрачають своєї актуальності та залишаються гострою проблемою в епоху змін та кризових моментів суспільних відносин. На підставі аналізу наукової літератури з теми дослідження визначено, що прийняття смерті може стати джерелом більш повноцінного життя, зокрема усунення ракурсу з «заперечення смерті» у бік «прийняття» може сприяти поліпшенню якості життя особистості, наповненню його змістом, збільшенню ступеня включеності до неї.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ірклієвська М. Страх як форма відношення людини до смерті в ХХ–ХХІ ст. *Університетські студії : актуальні дослідження гуманітарних та суспільствознавчих наук. Збірник наукових праць*. К. 2014. № 1. С. 16–18.
2. Мирончак К. Психологічний вплив страху смерті на особистість. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 2. С. 361–370.
3. Greenberg J., Pyszczynski T., Solomon S. The Causes and Consequences of a Need for Self-Esteem : A Terror Management Theory. 1986. p. 189–212.
4. Hayes J., Schimel J., Arndt J., Faucher E.H. A theoretical and empirical review of the death thought accessibility concept in terror management research. *Psychological bulletin*. 2010. № 5 (136). p. 699–739.
5. Kastenbaum R. The psychology of death, 3 rded. Springer Publishing Company, Inc., 2000. 318 p.
6. Wong P.T.P. Meaning management theory and death acceptance. *Existential and spiritual issues in death attitudes, Psychology Press*. 2013. p. 91–114.

Науковий керівник докторка філософії, викладачка Каленчук В.О.